

EÖTVÖS KÜLDTE ÉS A HAZAVÁRTA ŐKET. MAGYAR OKTATÓK VÁNDORÚTON 130 ÉVVEL EZELŐTT

KRISTON VÍZI JÓZSEF

Eötvös sent and waited for them. Hungarian masters on the bun 130 years ago. – Eötvös József was a prominent member of the Hungarian public education who directed the Ministry of Religion and Public Education from 1867 to 1871. He guaranteed the replacement of the insufficient Hungarian experts by sending teachers, masters, professors and official experts abroad annually. After homecoming they helped the compulsory mass and secondary education to reach European level. The study shows this process.

Eötvös hat sie in die Welt verschickt und sie auch zurückerwartet. Ungarische Lehrer auf Studienreisen vor 130 Jahren. – Eötvös war eine bedeutende Persönlichkeit des ungarischen Bildungswesens, der zwischen 1867 und 1871 das ungarische Kultusministerium geleitet hat. Er hat den Nachwuchs für die wenigen heimischen Fachkräfte gesichert, indem er jährlich Volksschullehrer, Lehrer und Beamte in diesem Fachgebiet ins Ausland schickte, die nach ihrer Rückkehr beigetragen haben, den obligatorischen Unterricht in den Volks- und Mittelschulen auf europäisches Niveau zu bringen. Die Studie stellt diesen Prozess dar.

Eötvös les a envoyés et il a attendu leur retour. Enseignants hongrois voyageurs il y a 130 ans. - József Eötvös était un personnage illustre de l'éducation hongroise, ministre de l'Enseignement et de la Religion entre 1867 et 1871. Pour assurer la permanence des enseignants bien formés peux nombreux, il a envoyé des instituteurs et des professeurs à l'étranger pour des voyages d'étude. Ceux-ci ont aidé l'amélioration de l'éducation élémentaire et secondaire. L'étude présente ce processus.

Kiss Áron, a Nagykőrösi Helvét hitvallású (református) Tanítóképezde fiatal, mindössze 27 éves igazgató-tanára az intézmény és a többi helyi népiskolákról szóló évi rendes, 1872-ben megjelent Tudósításában külön is szól a kollégájával, Király Pállal közösen tett külföldi tanulmányútjáról. Ennek megvalósítását a fenntartó Dunamelléki Református Egyházkerületi Közgyűlés kezdeményezte, s tett fölterjesztést a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, hogy „... a külföldre kiküldött tanárok és tanítók útikölt-ségének fedezésére szolgáló alaptól kegyeskedjék az említett célra kellő mértékű összeget utalványozni. A segély, köszönet érte a magas kormány-nak, megjött, s a fentebb említett két tanár augusztus 5-ikén meg is kezdte körútját” – olvashatjuk a nyomtatásban is napvilágot látott jelentésben. (ifj. Kiss 1872., 3-4; Kriston 2002, 16-18) Jeles elődeink nem csak a legfőbb szakmai hivatal pontos, megbízható és célirányos támogatására számíthattak, hanem

útjuk egyes szakaszain az idősebb s már méltán tekintélyt szerzett pályatársak: *Gönczy Pál* és *Molnár Aladár* leírásai alapján kellő biztonsággal tájékozódhattak „emberi dolgok között” is.

Gönczy Pál (1817-1892) tanár, oktatáspolitikus, aki Eötvös József, majd Trefort Ágoston alatt fejtette s bontakoztatta ki szakmai tudása legjavát, először 1844-ben tett tanulmányutat Svájcban. Gönczy, mint a praxis embere, mindvégig ott s már akkor is a gazdasági művelődés különböző szintű oktatási intézményeinek típusait és változatait, vezető szakembereiket látogatta meg. Öröme s meglepetésére a Rajna mentén lévő kis német falu, Beuggen Svájchoz tartozó gyermekmenedék, egyúttal gazdasági irányultságú népiskolájának falai között honfitársra is lel: a Vas vármegyei Felsőlövőről a helyi lelkes szorgalmazására négy ifjút küldtek ki, hogy majd itthoni árva és szegény gyermekek nevelőintézeteit vezethessék majd kellő tanítási és bánásmód megtapasztalásával. A svájci útból visszatérte után Gönczy 1845 tavaszán elsőként 12 gyermekkel Zeleméri-pusztán megnyitotta az árvanevelő intézetet, s feladatul tűzte ki, hogy növendékeit az okszerű mezőgazdaságra kiképezze. (Gönczy 1888)

Svájc és Poroszország népoktatását és oktatásszervezési rendszereiket később is folyamatosan figyelemmel kísérte, tanulmányozta, s ezekről, főként az 1860-as évek végén, többször is publikált. (Gönczy 1868, 184-216) Gönczy tapasztalatait, érveit az 1848 után másodszor is tárcát kapott Eötvös legjobban a népoktatási törvény tervezetének parlamenti vitáira készülve tudta kiválóan használni.

Molnár Aladár (1839-1881) a másik, akit Kiss Áron beszámolójában mint útjuk szellemi előkészítőjét vagy egyfajta iránytűjét említi meg. Az Eötvös-éra idején miniszteri titkárként, majd a tanítóképezdek felállításáért felelős osztálytanácsosként működő ifjú akadémikus még közvetlenül a kiegyezést megelőzően, 1864/65-ben beutazta Német- és Olaszországot, valamint Svájcot.

1870 nyár végén minisztere külön megbízására ismét Svájcban, valamint Bajorországban járt. Ott a tanítóképezdekről, az alsóbb fokú gazdasági oktatásról, az egyleti tevékenységekről és azok pártoló tevékenységéről tájékozódott a célból, hogy ezeket a hosszas viták során megszületett népoktatási törvény végrehajtási szakaszaiban minél körültekintőbben dolgozza ki ügyosztályuk. (Molnár 1871) Tanügyi tanulmányait egyfelől sorozatszerűen a Néptanítók Lapja hasábjain, valamint 1871 tavaszán, már Eötvös halála után jelenttette meg. A korabeli Paedagogiai Encyklopédia szerint: „*Molnár Aladár már ebben a helyzetben figyelmet fordított a földműves és más gazdasági iskolák szervezetére, s 1871-ben csupán e célból ismét egy utat tett külföldre.*” (Molnár 1871, 268)

A szintén nagyírú népiskolai tanító, majd később tanítóképezdei igazga-

tó, *Gyertyánffy István* (1834-1930) még erdélyi szolgálati helyéről „1869. július 20-án Eötvös József által a svájci képezdék tanulmányozására küldetett ki... Amint Svájcból visszajött, Eötvös azonnal a székely-keresztúri képezde igazgatásával bízta meg”.¹

György Aladár (1844-1906) tanügyi író és művelődéstörténész. 1867 és 1871 között külföldi (olasz, német, francia és angol) egyetemeket látogatott, de behatóan foglalkozott a népnevelés tanulmányozásával is.²

Az Eötvös József által alapított Néptanítók Lapja a kezdetektől s rendszeresen közöl(t) Külföldi közoktatási közlemények cím alatt elemző cikkeket, ismertetések, beszámolókat, élmény- és szakmaiút-leírásokat. Ezekből pontosan kiderül, hogy sem Eötvös, sem pedig Trefort nem csak és kizárólag a környezetükben feltűnt – egyébként méltán és elkötelezett pedagógiai múlttal rendelkező – szaktekintélyek külföldi útjait, hanem az arra alkalmas és tehetséges aspiránsokat is származástól, felekezettől és nemtől függetlenül támogatta.

1869 ősze és 1870 tavasza között *Madzsar János* gimnáziumi rendes tanár egy 13 részes Külföldi levelek a szatmármegyei néptanítókhöz című sorozatanyagát küldi haza és jelenteti meg. (Madzsar 1869, 748-750, 762-764) Ugyancsak 1869 vége felé Környei János főszerkesztő közöl „Svájci levelek”-et *Kozma Józseftől*. (Kozma 1869)

„A tanítóképezdéknek egyszerre felállítását nagy részben azon körülmény is akadályozza, hogy nincs elég számú képzett szaktanárunk. Ez okból nyilvános pályázat útján az 1868. évben öt, 1869-ben 24 képezdei tanárjelöltet küldtem állami segéllyel Németország és Svájc jelesebb tanítóképezdéibe tanulmányozni a pedagógiai oktatást. A jelen évben pályázatot hirdettem e célra, s az 1870/71. tanévre 22 tanárjelöltet küldöttem külföldre. Ezen fölül: 1869. évben államsegéllyel 36 kitűnőbb népiskolai tanítót küldtem ki hat hétre jelesebb népiskolák tanulmányozására.” – írták Eötvös immár legendás országgyűlési előterjesztéséről a népiskolai közoktatás állapotát s kilátásait jellemezve. (Gyertyánffy, Kiss 1882)

1871-ben a miniszter 25 egyént „Külföldi gazdasági tanító intézetekbe avégett küldött ki, hogy nevezett szakmában elméleti és gyakorlati ismereteket szerevezve, hazatértök után a felső népiskola melletti gazdasági intézetekben, mint tanárok működhessenek”. (Kiss 1873) Az ajánlóleveleket kapott nyertes pályázók között szerepelt tanár, tanító, gazdasági írnok, református lelkész, több gazdasági intézeti növendék, egyetemi hallgató, uradalmi ispán, díjnok, okleveles gazda és gyakornok. A széles körben és mindig időben meghirdetett pályázatok java része egy esztendőre szólt s azzal személynként 1000 akkori osztrák ezüstforint tiszteletdíj járt. (Záborszky 1873, 346-347)

Az elv, az eszme s a gyakorlat töretlen folytatását jól jelzi, hogy Eötvös – végül is váratlan – halála után helyébe lépő *Pauler Tivadar* minisztersége alatt 5 elméleti és gyakorlati szempontból is már bizonyított képezdei tanárjelölt kapott egyéves kiküldetést Svájcba és Németországba. Nyári szünet alatt, 5-6 hét időtartamra kilenc kitűnő és érdemes szakember, valamint néptanító részesült tanulmányi javadalmazásban. Köztük *Uhrl Józsa*, a pozsonyi állami tanítóképezde igazgatónöje vagy a kolozsvári *Sziklay Mária* állami tanítóképezdei igazgató.

A nagykörösi református tanítóképző vezető személyiségei: Kiss Áron és a nála néhány évvel idősebb, külföldön (Heidelberg, Strasburg és Zürich egyetemén) már jártas *Király Pál* (1841-1902) nyelvész, író és tanár 1871 augusztusában szeptemberben körutat tett. Állomásaik voltak: a Dittes vezette bécsi Paedagogium, Prága, Drezda és Gotha, valamint Karlsruhe képzői és szemnáriumi. Emellett a népiskolák gyakorlat formálta működésének változataira és a legfrissebb nevelési irodalom eredményeire is komolyan figyeltek. „Sőt igyekeztek utazásukat más tekintetben is értékesíteni: Drezda világhírű képtára, régiség- és ritkasággyűjteményei, Berlin számos múzeumai-val, Lipcse, Heidelberg...Baden-Baden...majd München, ez újkori Athenae, élénk érdeklődésök tárgya volt.” A tanulmányút különféle eredményei közül most példának csak a Kiss Áron által is igen nagyra tartott Dittes műveinek itthoni népszerűsítését vagy a hazai pedagógia elvét s gyakorlatát jótékonyan megtermékenyítő Diesterweg-értelmezéseket (Gyertyánffy Istvánnal) említjük. (Gyertyánffy, Kiss 1882)

Amikor – Kiss Áronról szólván - a neveléstudományok és egyháztörténelem 28 éves „rendes tanára”, egyházmegyei körlelkész és hites ügyvéd stb. 1873-ban újjólág Svájcot és emellett Olaszországot járja be az ottani oktatásügy tanulmányozására (Kiss 1873, 104), *Záborszky Imre*, Nagy-kutusról való közszégi tanító így fogalmaz a Néptanítók Lapjához küldött levelében: „Nem lehet eléggé dicsérni közoktatási kormányunk azon törekvését, hogy a tanítókat a gazdaság minden ágában... a külföldön is segítyezi ebbéli ismereteik gyakorlati gyarapítására. Így ezek egykoron dúsan vissza fogják fizetni közhasznú ismereteink terjesztésével a hazának azt, mit kiképzésökért reájuk költött. Ezek lesznek a művelődés valódi apostolai, mert megtanítják a népet célszerűbb gazdálkodásra, végre okosan tovább örökíthető családi ösmeretekre, tapasztalt eredményre és jó haszonra magoknak és magunknak is e hazában...” (Záborszky 1873)

JEGYZETEK

- ¹ Háttérként kiválóan használható: Felkai László (1979): *Eötvös József közoktatási tevékenysége*. Bp. Önálló, de az életműhöz és az életúthoz képest meglepően szerény terjedelmű feldolgozásként tartjuk számon Droppáné Debreczeni Éva szerk. és összeáll. (2003): *Gyertyánffy István*. OPKM. Bp., 103.p. – Visszaemlékezése a korra és az intézményre: Gyertyánffy István (1913): *A Paedagogium*. Bp., 53.
- ² György Aladár szerk. (1879): *Tanítók zsebnaptára*. Bp.; Uő (1887): *Eötvös József báró és az „Eötvös Alap”*. Bp.; Uő. (1981): *Az idő megíjult. Válogatott politikai és művelődéspolitikai írások*. (Válogatta, sajtó alá rendezte és előszót írta: Simor András. A jegyzetanyagot készítette: Máthé Pál.) Budapest, 297.

IRODALOM

- Gönczy Pál (1888): Utazás Svájcban. Naplójegyzetek 1844-ből. In: Gönczy Pál: *Tanulmányok*. Bp.
- Gönczy Pál (1868): Poroszország iskolaügye a XIX. században. In: *Budapesti Szemle*.
- Gyertyánffy István - Kiss Áron (1882): *A népiskola módszertana Dittes Frigyes nyomán*. 2. átdolgozott kiadás. Bp.
- Ifj. Kiss Áron (1872): *Tudósítás a Nagy-Kőrösi Helv. Hitv. Tanítóképezde és Népiskolák állásáról az 1871/2 isk. évben*. Kecskeméten, 1872.
- Kiss Áron (1873): A képezdei tanárok kiképzetése. *Néptanítók Lapja* (a továbbiakban NL).
- Kriston Vízi József (2002): *Kiss Áron*. OPKM, Bp.
- Kozma József (1869): Svájci levelek Kozma Józseftől. *NL*.
- Molnár Aladár (1871): *Svájcban és Bajorország szerzett tanügyi tanulmányok*. Buda. – E művét még ugyanezen évben németül is közreadja, majd 1874-ben második kiadását jelenteti meg. Vö. még: Molnár Aladár (1871): *Gazdasági népoktatás. A hazában és külföldön szerzett tanulmányok szerint*. Pest.
- Madzsar János (1869): Külföldi levelek...*NL*. – A NL 1870. évfolyamában további 11 levél-írás olvasható.
- Záborszky Imre (1873): *NL*.